

OCHRANA KRAJINNÉHO RÁZU NÁRODNÍHO PARKU ČESKÉ ŠVÝCARSKO

Část 1. urbanizované prostory

Zásady péče o objekty lidové architektury v národním parku České Švýcarsko
a jeho bezprostředním okolí

Petr Matějka, Roman Bukáček
Pavčina Miklová

Zásady péče o objekty lidové architektury v NP České Švýcarsko

Krajina Českého Švýcarska oplývá geomorfologickou členitostí, nespočtem forem pískovcového reliéfu až po rozsáhlé stolové hory, kaňony a hluboké soutěsky. Patří nesporně k cenným oblastem se zachovanými fragmenty fauny a flóry a s vysokým procentem přírodě blízkých stanovišť. České Švýcarsko je též kulturní krajinou, obývanou lidmi od mezolitu, která se vyznačuje pro své přírodní a kulturní hodnoty specifickou podobou nezaměnitelného krajinného rázu. Využíváním, formováním a obýváním v jednotlivých historických etapách se krajina Českého Švýcarska stala harmonickou kulturní krajinou s kulturními lesními komplexy, zemědělskou půdou a množstvím lidských sídel. Právě ochrana architektury, zejména lidové a sakrální, jakož i celkového krajinného rázu oblasti je v současné době jednou z nejdůležitějších úkolů ochrany přírody a krajiny.

Vzhledem ke skutečnosti, že sídla v NP nebo v jeho bezprostředním okolí jsou tvořena ve velké míře památkovými a kvalitními objekty lidového stavitelství, které se zásadně podílí na jejich celkové architektonické a estetické kvalitě, považujeme za nezbytné stanovení zásad pro rekonstrukce, opravy a péči o tyto stavby.

Uvedené zásady jsou zaměřeny pouze na konstrukce a změny, které se podílejí zejména na vnějším vzhledu stavby. Jde zejména o co největší zachování dispozice u objektu, zachování jednotlivých složek interiéru bez rušivých zásahů. Případné nutné změny vnitřní dispozice by se měly provádět tak, aby byly vratné, přizpůsobené stávající konstrukci a byl u nich viditelně přiznán nový původ. Rovněž je nezbytné zachovat původní rekonstrukce a prvky a bezúčelně je nenahrazovat novým materiálem. U kvalitních a rozsáhlejších objektů je nezbytné provést detailní stavebně historický průzkum a koncepční naplánování úprav se zřetelem na výše uvedené principy.

U vysoce kvalitních a cenných objektů lze doporučit uplatnění zásad památkové péče i pro vnitřní konstrukce a části stavby.

Principy péče dle jednotlivých konstrukcí lidových staveb

1. Střecha a krov

- zachování stávajícího tvaru střechy zejména stejného sklonu střešních rovin
- přístavby provádět se sedlovými střechami popřípadě pultovými, dle místních zvyklostí, vyloučit jiné typy střech (stanové, pilové, rovné apod.)
- nepoužívat nové přenesené konstrukční a jiné detaily běžné u jiných konstrukcí, např. „věšadlo“ u vaznicového krovu v případě krovu hambálkového apod.

Zachovat konstrukční a zdobné detaily:

a) přesah krovů a stropních trámů tvořících zápraží

- ✓ dodatečně neobedňovat podhledy přesahů přes krov

Fig. 1: Místně obvyklý přesah krovů bez přesahu nad zápraží.

b) *kabřinec, popřípadě polovalba*

- předsazená stříška při vrcholu sedlové střechy

c) *okřídlení a ostřešnice*

- okřídlení je tvořeno prkny, které kryjí spodní přesah střechy předstupující před štít
- ostřešnice jsou prkna, která ve štítu kryjí styk krytiny a konstrukce krovu

Fig. 2: Zdobená ostřešnice z laťi.

Fig. 3: Novodobá náhrada ostřešnice oplechováním.

- ✓ Oba prvky mohou být zdobeny malbou nebo řezbou, v případě poškození je možno je obnovit nejlépe ve spolupráci s odborníkem (zejména v případě malby).
- x Nejsou-li zdobné prvky zachovány, nevytváříme žádné vlastní novotvary. V případě ostřešnice je zásadně nenahrazujeme oplechováním.

Fig. 4: Regionálně typická ostřešnice z eternitového obkladu.

d) *námětky*

- jsou prvkem krovu, který zpravidla prodlužoval přesah krovu nebo zajišťoval přechod krytiny před čelo vazného trámu
- námětky se podílejí na stavu střechy
- x Námětky zásadně neodstraňujeme, při obnově je nutno dodržet jejich sklon, rozměr, nasazení ke krokvi a pod., aby nedošlo ke změně tvaru střechy. V konstrukci, kde námětky použity nebyly, nové nevytváříme.

Fig. 5: Námětky doplňují tvar střechy a jsou typickým konstrukčním prvkem staveb lidového stavitelství.

e) podlomení

- je stříška ve štítu stavby, která kryje štítovou střechu domu před povětrnostními vlivy. Je umístěna v dolní části štítu
- x podlomení se podílí na konfiguraci a siluetě objektu, proto je neodstraňujeme
- ✓ krytina podlomení je totožná s krytinou hlavní stavby

f) půdní vestavby a osvětlení podkroví

- ✓ Posoudit vhodnost vestavby z hlediska možných změn konstrukcí krovu v důsledku uzavření a neprodyšnosti nových konstrukcí.
- ✓ Posoudit vhodnost a možnosti vestavby z hlediska možného způsobu prosvětlení podkroví (vzhledem k zachování charakteru objektu jsou tyto možnosti často značně omezené).
- ✓ Pro prosvětlení přednostně použít stávající otvory a okna ve štítu. Jejich zvětšování, osazování nových je nutno minimalizovat a pečlivě posuzovat s ohledem na zachování charakteru objektu.
- ✓ Nové vikýře používat ve tvaru a rozměru tradičních vikýřů, tj. se sedlovou střechou nebo průběžný vikýř s pultovou střechou (viz obr.).

- ✓ vikýře používat v minimálním počtu tak, aby nedošlo k zásadní změně konfigurace střechy, tj. 1-2 v závislosti na délce stavby
- ✓ vikýře umisťovat nad vstupní podélné průčelí v jedné výškové úrovni
- ✓ vikýře pokud možno umisťovat na dvorní straně objektu

Fig. 6: Vikýř s pultovou střechou.

Fig. 7: Vikýře v mansardové střeše u památkově chráněného objektu.

Fig. 8: Vikýře se sedlovou střechou - velké množství na malé ploše (Mezná).

- ✓ Střešní okna používat mimo pohledově exponované části objektu (na vnitřní straně dvora, mimo veřejné prostory apod.)
 - osazovat je v jedné výškové úrovni
 - při osazování respektovat stávající konstrukci krovu
 - střešní okna používat u hmotově drobnějších staveb, kde by při použití vikýřů došlo ke změně tvaru střechy
- ✓ jiné způsoby prosvětlení podkroví, zejména štítovými lodžiami, jsou nepřijatelné

Fig. 9: Štítová lodžie s obkladem "palubkami" a imitací podstávky - nepochopení tradičních konstrukcí a výrazu stavby (Mezná).

a) oplechování a okapy

- oplechování a okapy jsou na historických stavbách novodobým prvkem, často ale měnícím výraz či charakter střechy. Jde zejména o oplechování okrajů střechy, říms, plastických prvků fasády, komínových těles, svodů u podlomenic, vikýřů apod. Zvláště rušivé je oplechování hřebenu, nároží, úžlabí a prvků, které dříve byly kryty původní krytinou-vikýře tvaru štěrbinu či volského oka.

- ✓ oplechování je nutno minimalizovat na nezbytně nutnou míru, zejména tím, že budou použity původní technologie a materiály na vlastní střeche
- ✓ při rekonstrukcích je vhodné odstranění zejména hřebenů, plechových nároží, návětrných lišt a ostřeší
- ✓ u okapů je také vhodná minimalizace zejména u vikýřů a polovaleb
- ✓ u zvláště hodnotných staveb lze doporučit odstranění okapů a odvod vody od objektu řešit zákrpovou stružkou s drenáží a odvodem vody od objektu
- ✓ barvu nezbytných klempířských prvků je nutné přizpůsobit barvě krytiny, popř. volit neutrální nátěr

b) komíny

- prvek komína se významně projevuje v siluetě střechy jako její akcent
- jeho umístění, tvar, velikost, materiál a zakončení bylo podřízeno účelu a materiálové dostupnosti v místě stavby
- ✓ Proto je nezbytné dodržení jeho velikosti, tvaru, výšky, materiálu i v případě, že neplní svoji funkci nebo je jeho funkce změněna např. na větrací průduch. S ohledem na současné technologie je možné použít pro odvod spalin či větrání komínových vložek umístěných v původním komíně.

Fig. 10: Komín umístěný mimo hřeben a hlavní budovu (Mezná).

- x je nepřipustné měnit materiál komína zejména v případě omítaného na rezné zdivo, oplechování celého komína, obložení novodobými materiály atd.
- ✓ pro zachování siluety je nutno zachovat i tvar, případně materiál komínové hlavy, nepřipustná je náhrada plechovou stříškou či jinak řešenou ochranu

i) krytiny

- ✓ upřednostňovat (pokud je to možné) opravy, doplňování, popř. překládání stávající krytiny
- ✓ při výběru vhodné krytiny zachovat historickou kontinuitu v používání typu krytin obvyklých v daném místě, pokud možno používat stejný typ a materiál krytiny
- ✓ používat pro všechny části střechy jednoho typu krytiny, nepřipustné je použití různých materiálů (např. jiný na střeche a jiný na vikýře)

Tradiční typy krytiny používané v řešeném regionu:

dřevěný štípaný šindel

Vyskytuje se ve velmi malé míře u starších objektů, převážně přízemních a polopatrových, které patřily chudší vrstvě obyvatelstva. Často jde o objekty (vzhledem k jejich většímu stáří) historicky cenné a proto je vhodné po provedeném stavebně historickém průzkumu a celkové rekonstrukci zachovat typ krytiny. Jako náhradu lze použít šindel řezaný, nejlépe radiálně řezaný. Jestliže bylo v okolí v rámci historického vývoje použito na překrytí obdobných objektů eternitu, lze použít novější variantu beronit v odstínu tmavě šedé až černé.

Nepoužívat jako náhradu tzv. šindel kanadský, bonnský a jiné typy, které jsou založeny na bázi živice v jakékoliv podobě a tvaru (pásky, šablony různých tvarů atd.). Rovněž nepřipustné jsou všechny druhy plechových krytin (i s různou texturou a způsobem úpravy povrchu) a krytiny skládané, zejména keramické a betonové. Podmínečně lze připustit použití betonové krytiny odpovídajícího odstínu a s minimální texturou, pakliže má návaznost na větší rozšíření v daném místě a na typově a

historicky obdobných objektech. V poslední době se začíná masivněji objevovat šindel s recyklovaných umělých materiálů. Z hlediska památkového přístupu k objektům lidového stavitelství je jeho použití velice sporné, avšak z hlediska krajinářského přístupu a zachování vnějšího charakteru staveb ho lze použít za předpokladu podrobnějšího posouzení historické hodnoty konkrétní stavby.

břidlice

Je to v daném regionu tradiční krytina. Z hlediska jejího celkového rozšíření je zde pravděpodobně nejčastější. Byla kladena v různých typech šablon i barevných odstínech a k typickým prvkům patří obložené štíty vyskládané z různých tvarů a barevných typů břidlicových šablon do mnohdy složitých vzorů i symbolů. Vzhledem k tomu, že se jedná v rámci republiky o jedinečný prvek lidové architektury, je nezbytné jeho zachování jak v přesné skladbě, odstínech, tvarech, tak i v rozměrech šablon a vyskládaných vzorech. Pokud je to možné, lze doporučit pouze opravy těchto štítů s nezbytně nutným doplněním nepoužitelných prvků, popř. jejich přesné zdokumentování a použití přesné repliky. Jejich nahrazování jiným typem (byť historickým), např. dřevěnou lomenicí, je nepřijatelné z hlediska změny autenticity tohoto prvku, ale i celé stavby. Rovněž náhrada např. kanadským šindelem není z hlediska zachování charakteru stavby přípustná.

Jako náhradní krytinu lze použít beternit v odstínu odpovídajícím břidlici. S ohledem na jedinečnost a regionální rozšíření břidlice je však toto řešení (byť je podloženo regionální historickou kontinuitou včetně obkladu štítů) nouzové a je nutno upřednostňovat zachování krytiny břidliční. To by z hlediska její opětové výroby i vysoké trvanlivosti a cenové přijatelnosti neměl být problém.

eternit-beternit a jiné obdobné materiály

Eternit lze dnes již považovat za krytinu tradiční, přestože byla používána jako náhradní krytina u střech šindelových a břidlicových. Pro daný region lze považovat za tradiční i vzhledem k tomu, že nahradil obklad břidlicí na štítech a stěnách v různých tvarových a barevných skladbách. Tam, kde se tyto úpravy povrchu dochovaly, platí to, co bylo uvedeno v kapitole o břidlici. Náhrada břidlicí a kopírování skladby štítu v tomto tradičnějším materiálu není účelné ani vhodné, protože eternitová krytina tvoří svébytné historické stádium vývoje stavby. Při nutnosti opravy či výměny celého obkladu štítu lze s úspěchem použít beternit, který se vyrábí v několika barevných odstínech a tvarech. Strukturou povrchu se více blíží břidlici.

Protože se původem jedná o krytinu náhradní a na trhu je dostatek cenově přijatelných ekvivalentů, není vhodné nahrazovat tuto krytinu jiným náhradním typem.

Fig. 11: Dnes již tradiční krytina v nevhodné červené barvě.

Pálená keramická krytina různých typů

Tento typ krytiny se v regionu vyskytoval pouze ojediněle, zejména na mladších nebo význačnějších zděných stavbách. Později byl používán na nové výstavbě (od 50. let až po dnes). Z důvodu jejího menšího použití nespecifikujeme její jednotlivé typy (prejzy, bobrovky, ražené tašky apod.). Z hlediska zachování vnějšího charakteru sídel i jednotlivých objektů lidového stavitelství je nutné zachovat převahu krytiny břidličné, popřípadě eternitové. Použití keramických tašek lze připustit na objektech, kde je historicky doložena nebo se dochovala v okolí. V případě, že v daném místě tato krytina převažuje, je nutné konkrétní posouzení typu a kvality stavby.

Náhradní krytiny ve většině případů není nutno hledat, protože se na trhu vyskytuje značné množství tvarově a barevně odpovídajících typů. Z pohledového hlediska je možná náhrada i stejnou krytinou betonovou, ovšem většinou to vyžaduje zásadní přeměny či statické změny v krovu z důvodu velké

hmotnosti této krytiny. Na některých objektech byly použity cementové tašky. Z historického hlediska je lze podobně jako eternit považovat za krytinu tradiční používanou od konce 19. stol. V řešeném území se však masivně nevyskytují. Platí pro ně to, co pro tašky pálené, případně eternit.

Použití novodobých betonových tašek (KM-Beta, Bramac apod.) lze akceptovat pouze jako náhradu pálené krytiny v případě, že je historicky doložena a za předpokladu, že zvolená krytina bude tradiční odpovídat barvou, strukturou povrchu, tvarem a rozměry jednotlivých tašek včetně doplňkových prvků, zejména hřebenačů. Je nezbytné dodržet tradiční technologie, zejména v zakončení střechy ve štítech, řešení úžlabí atd.

plechová krytina

Plechová krytina je na objektech lidového stavitelství vždy krytinou cizorodou a nepatřičnou, vyžadující navíc v případě pozinkovaného plechu častou a náročnou údržbu. Historicky byla používána pouze u výjimečných, zejména sakrálních staveb nebo pouze jejich částí. Při výměně je nutno upřednostnit změnu směrem ke krytině tradiční, tj. v tomto případě v závislosti na typu stavby a okolí, ke krytině šindelové, břidličné či beternitu. Je-li to možné, je vhodné u těchto krytin minimalizovat i plechové prvky, zejména širší oplechování okrajů, úžlabí, okřídlí, celých vikýřů apod.

asfaltový šindel

I přes snahu výrobců napodobit tímto materiálem krytinu pálenou či břidličnou, zůstává jejím hlavním nedostatkem malá plasticita, často umocněná tím, že struktura je pouze naznačena v rámci celých živých pásů. Proto její použití u kvalitních objektů či územích je mizivé i jako náhradní krytiny. Výjimkou mohou být ojedinělé případy velmi malých sklonů střech, případně přístavků a podobně.

V některých případech mohla být lepenková krytina použita jako překrytí šindele. Vzhledem k opakovanému použití se stávala krytinou tradiční. V tomto regionu se však příliš nevyskytuje a proto ji lze použít jen tam, kde je doložena.

Fig. 13: Náhražka břidlicového obkladu asfaltovým šindelem (Mezná).

Fig. 12: Krytina asfaltovým šindelem typu "Bobrovka" – barevně, tvarem a úpravou povrchu neodpovídá tradiční krytině (Mezná).

Shrnutí pro krytiny

Podrobnější popis použitých krytin je uveden výše. V následujícím stručném výčtu, zejména u podmínečně přípustného použití, již nejsou uváděny konkrétní důvody.

Vhodné krytiny:

- ✓ dřevěný šindel
- ✓ břidlice
- ✓ beternit odpovídající druhy (barva, tvar, textura)

Podmínečně přípustné:

- ✓ asfaltová lepenka
- ✓ keramická a betonová taška

Nepřípustné

- x hladká plechová krytina
- x asfaltový šindel
- x laminát
- x vlnitý plech
- x ostatní druhy krytiny, které se liší tvarem, materiálem, texturou
- x kombinace několika krytin na jedné střeše

2. Stěny a povrchové úpravy

V daném regionu se u staveb lidového stavitelství objevuje v řešení svislých stěn velká pestrost v použitých technologiích i materiálech, často ve vzájemné kombinaci na relativně malém prostoru jednoho objektu. Problematika řešení stěn je značně obsáhlá a složitá a proto se budeme podrobněji věnovat jen nejčastěji používaným typům. U ostatních budou uvedeny pouze základní údaje s odkazy na příslušnou literaturu.

Fig. 14: Ukázka různých zdících technologií a úprav povrchů na jednom objektu.

a) kamenné

- objevují se jednak jako součást obytných a technických staveb v několika typech a jednak jako konstrukce opěrných a vyrovnávacích zdí, zpevnění břehů, hrází vodních ploch, dláždění komunikací apod. Použití tohoto typu zdiva mimo vlastní objekty je jedním z typických a výjimečných znaků tohoto území. S postupujícími možnostmi úpravy terénu a zpevnění ploch z krajiny mizí a měly by být předmětem zvýšené ochrany

- technologicky se kamenné zdivo uplatňuje jednak jako omítané s málo opracovaného kamene a jednak jako zdivo režné s patrnou strukturou jeho opracování. Omítané zdivo se u některých typů staveb používalo pro podezdívky a v některých případech zdivo v přízemí je omítka a kopírovala nerovný a plastický povrch, režné zdivo bylo užito většinou pro přízemí a hospodářské budovy. Bývalo často opatřeno zpravidla bílým vápenným nátěrem. Specifikem bylo jeho kladení s minimálními maltovými spárami či úplně bez spár a individuální úpravou velikosti a tvarů kamenů

- ✓ Při opravách a úpravách je nezbytné zachování tohoto typu zdiva včetně povrchové úpravy. Rovněž nezbytné je zachování bezspárové technologie. Opravy u režného zdiva musí barvou i druhem kamene respektovat stávající.

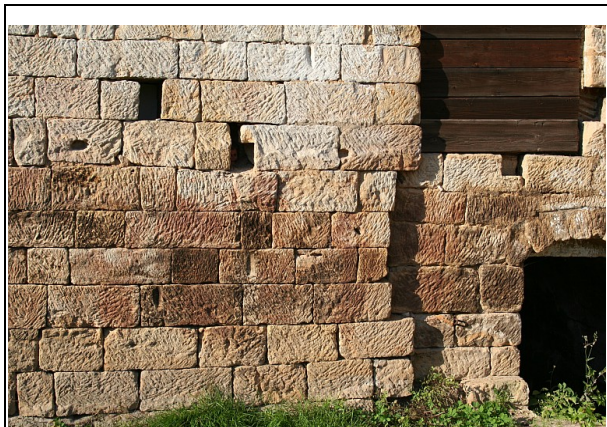

Fig. 15: Místně tradiční pískovcové zdivo z pískovcových kvádrů s minimálními spárami a znetlounou texturou opracování (Mezná).

Fig. 16: Současné kamenné zdivo z tradičního materiálu kladené s velkými spárami a nezatelnými stopami ručního opracování.

- x Vzhledem k regionální výlučnosti tohoto prvku považujeme za nepřijatelné nahrazování režného zdiva jinými materiály či povrchovými úpravami.
- ✓ Ve vnější fasádě se v tomto regionu i značně uplatňují jednotlivé kamenné prvky, ať už jako ostění oken a dveří, profily říms a různých ozdobných článků. Často jsou druhotně zazděny a mělo by dojít k jejich původnímu uplatnění ve fasádě i v případě, že původní otvory nebudou funkční.

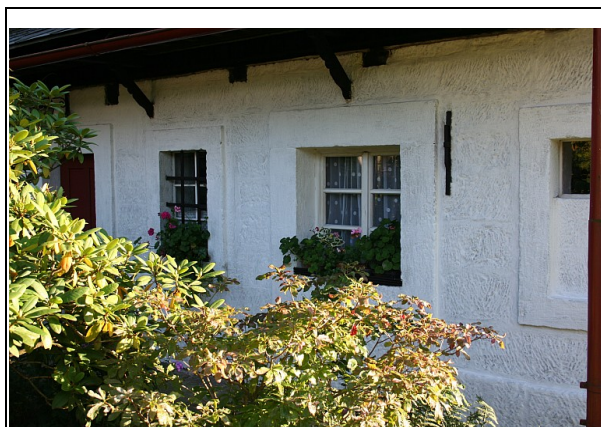

Fig. 17: Kamenné obílené zdivo hospodářské části přízemního domu s kamennými paspartami oken a dveří (Mezná)

- ✓ při ošetřování těchto článků, zvláště s jemnější a členitější profilací, je nutné se obrátit na odborníka či najít postupy v odborné literatuře specializující se na restaurování kamene

b) cihelné

- cihly jako zdící materiál se v lidové architektuře výrazněji uplatňují až od 2. pol. 19. století a v řešeném regionu až později od počátku 20. století
- v povrchové úpravě převažují omítané stěny, v minimální míře se objevuje zdivo režné, nejčastěji jako dodatečná výplň hrázděných konstrukcí
- ✓ při opravách je nutno dodržet ornamentální výzdobu a zejména pak vzhledem k povrchům materiálu, struktuře, kvalitě a barvě
- ✓ u režného zdiva je nutné dodržet formu a charakter spárování, které může výrazně ovlivnit vnější vzhled stavby
- ✓ u omítaných staveb lze připustit použití nových materiálů, ale je třeba dbát na strukturu povrchu, která byla většinou plastická
- ✓ podrobnější popis úprav povrchů a náhrad je nutno konzultovat s odborníkem či najít v příslušné literatuře (zejména typy omítek, způsob jejich oprav, jejich náhrady, barevnost, výzdoba atd.)

c) roubené

- roubení stěn se v tomto území objevuje u domů přízemních a polopatrových, i u domů patrových, které jsou roubené celé nebo v kombinaci s jinou technologií, např. hrázděním, přičemž roubené je většinou přízemí domu
- roubení bylo většinou řešeno jako čtyřstranně nebo dvoustranně hraněné, s různou šířkou spár podle způsobů opracování trámů. Spáry byly vyplněny vycpávkou z mazné hlíny a řezanky a byly uhlazeny a za vlhka opatřeny několikaletým vápenným nátěrem. Místně se barva vymazávek mohla lišit podle přidávání přírodních barevných pigmentů, u některých méně významných částí stavby byla ponechána v přírodní podobě jílů
- spoje byly řešeny starším způsobem na rybinu nebo později spojením zámkovým
- výjimečným a pro region typickým prvkem je tzv. podstávka, která se objevuje ve velké tvarové pestrosti, dané většinou různým stářím objektů. Konstrukčně sloužila k vynesení druhého patra nebo krovu stavby
- tvarové řešení se pohybuje od jednoduchých sloupů s příčnými pásky až po zpracování do arkád s členitou profilací
- ✓ při opravách roubených stěn i podstávky je nutné respektovat způsob hranění trámů a tím i šířku spár, profilace a způsob zdobení jednotlivých prvků, v žádném případě nepřipustit náhradu zdivem a úpravu povrchu, který imituje původní roubenou stěnu
- ✓ při barevných úpravách důsledně respektovat dochovanou barevnost a použití materiálů, jak ve spárách tak v dřevěné konstrukci. Nepřípustné je použití nátěrových hmot, které uzavírají povrch a mají odlišnou barvu, strukturu či lesk než materiálu tradiční
- ✓ je-li to možné, udržet charakter patiny postupně se barevně měnícího dřeva a nesjednocovat tmavšími nátěry (luxol, palisandr !)

d) vnější obklady

- Vnější obklady převážně roubených stěn a nebo přístaveb a technických staveb jsou prováděny většinou svisle s přelištováním.
- V tomto regionu se objevuje vodorovné bednění stěn se svislými rýhami, které napodobuje běhounové vazby zdiva. Jedná se o relativně mladé prvky, které odpovídají klasicistnímu pojetí staveb. Tyto obklady jsou často výrazně

barevně řešeny s kontrastním zdůrazněním spárování.

Fig. 18: Regionálně typické vodorovné bednění se svislými rýhami a klasicistně tvarovanými okny (Mezná).

- Zvláštní skupinou jsou obklady štítů i stěn břidlicí nebo eternitem (bylo uvedeno již výše)
- U starších staveb se rovněž objevují obklady štítů na svislo s přelištováním či různé ornamentální skladby lomenic. Takto řešené štíty jsou oproti obkladům z břidlice nebo eternitu v menšině.

Fig. 19: Obklad štítu břidlicí, mistrovská ukázka řemesla a citu pro materiál (Mezná).

Fig. 20: Nahrazení tradičního svislého obkladu štítu palubkami (Mezná).

- ✓ Při opravách všech druhů obkladů je třeba upřednostňovat výměnu jednotlivých částí.
- x Je-li konstrukce v takové fázi, že je třeba ji vyměnit, je třeba dodržet materiál, rozměry i barvu jednotlivých prvků včetně případné skladby ornamentů. Zvláště je třeba upozornit u svislých dřevěných obkladů na dodržení technologického postupu, zejména šířky prken a lišt. Náhrada jiným způsobem, např. spojení na pero a drážku („palubky“), je nepřijatelné.
- x Rovněž vytváření nových ornamentů ve štítech, ať už provedení ze dřeva, břidlice nebo eternitu, není vhodné, pakliže se nedochovala předloha.
- ✓ Jestliže se nedochovalo v přesvědčivé podobě barevné řešení, volíme neutrální přírodní odstín.

e) hrázděné stěny

- Hrázděné zdivo je typickým prvkem tohoto regionu, zpravidla bylo používáno na druhé patro u patrových staveb. V závislosti na době vzniku bylo řešeno různým způsobem, zejména co se týká výplně dřevěné konstrukce.
- U starších staveb se vyskytuje výplňové zdivo tvořené vyplétanou proutěnou konstrukcí, vymazanou jílovitou hlinou s řezankou a opatřenou vápenným nátěrem. Později byla výplň tvořena zdivem z nepálených cihel a omítnuta vápeno-hlinitou maltou. Nejmladším způsobem vyplňování konstrukce je vyzdívka z pálených cihel, které byly u významnějších staveb (hotely, industriální stavby) pojednány jako režné zdivo, u ostatních byly cihly kryty omítkou.

Fig. 21: Roubená stavba s hrázděným patrem a hliněnou výplní (Mezná).

Fig. 22: Hrázděná konstrukce s režným zdivem z pálených cihel (Mezná).

- Vzhledem k tomu, že hrázděné konstrukce tvořily většinou druhé patro, byly uchráněny nepříznivých povětrnostních vlivů, zejména vlhkosti a proto se při jejich opravách budeme zabývat většinou jenom opravou výplňového zdiva či jednotlivých částí dřevěných konstrukcí.

- x Hrázděné stavby byly někdy i druhotně obkládány a to buď prkny svisle nebo častěji vodorovně s naznačením běhounového zdiva a nebo břidlicí a eternitem. Často také byly druhotně omítány. Protože se jedná o svébytnou vývojovou fázi stavby s určitou historickou hodnotou, při rekonstrukcích tuto vrstvu neodstraňujeme za cenu prezentace vrstvy starší.
- ✓ Při opravách výplňového zdiva upřednostňujeme použití stávajících technologií. Není-li to možné a účinné, pak v případě omítaných povrchů lze použít novodobé materiály a povrchovou úpravu přizpůsobit charakteru původní omítky. Zvláště v případě náhrady proutěných výplní je třeba statického posouzení, aby nedošlo k poškození nosných konstrukcí.

Fig. 23: Příklad hrázděné konstrukce s hliněnou výplní (Mezná).

- ✓ Je třeba se vyvarovat odstranění vlastního hrázdění a jeho nahrazení prkny po vyzdění plné stěny. V tomto případě raději volíme obklad prkny, břidlicí či eternitem způsobem, který je v okolí obvyklý.

f) rámová konstrukce s bedněním

- Jak už bylo zmíněno, u přístaveb zejména technického charakteru i u samostatných hospodářských staveb bylo použito zpravidla svislé bednění s přelištováním, upevněné na rámové konstrukci. Obklad byl u nejhudších staveb někdy řešen z méně kvalitních prken-krajin, které byly překládány přes sebe.

Fig. 24: Příklad rámové konstrukce u stojícího hospodářského objektu - stodola (Mezná).

- ✓ U oprav, popř. novostaveb technického charakteru je třeba zejména dbát na dodržení šířky prken, technologie provedení (na sraz s přelištováním) a odpovídajícího barevného řešení. Zvláště u novostaveb volíme přírodní odstín dřeva, pokud možno bez povrchového ošetření.

g) podezdívky a sokly

- Jsou součástí svislého zdiva a tvoří jeho nejnižší část s přímým stykem s terénem. Byly řešeny v různých materiálech, které se lišily podle typu jednotlivých staveb i doby vzniku.
- Regionálně typické je zejména použití opracovaného pískovcového kvádřového zdiva bez smaltových spár.

Fig. 25: Oplechování podezdívky nerezovým plechem u tradičního lidového domu - úplná absence citu pro materiál i vlastní stavbu (Mezná).

- ✓ Při opravách je třeba dbát na to, aby případné výměny nebo doplnění zdiva bylo provedeno ve stejném materiálu, který bude odpovídat strukturou, barvou i technologií.
- ✓ U starších staveb zejména chudších vrstev se objevují podezdívky s neopracovaného kamene, většinou kryté omítkou.
- ✓ I u tohoto typu dbáme na to, aby opravy především povrchu odpovídaly strukturou i barvou původnímu zdivu. Je třeba se vyvarovat rovných hlazených omítek či novodobých materiálů.

h) prvky průčelí

- ✓ Při umísťování nových prvků do průčelí, zejména těch, které souvisí s technologickými zařízeními uvnitř stavby, volíme maximální opatrnost s cílem respektovat vnější charakter stavby.
 - jedná se zejména o světelné reklamy u staveb sloužících jako restaurační či ubytovací a dále pak prvky satelitních antén, bezpečnostních hlásičů, vnějšího osvětlení, odkouření topných těles, připojení a zařízení měření plynu, vody, elektřiny i telefonu.
- ✓ Tyto prvky je třeba umísťovat tak, aby nepoškozovaly vnější vzhled stavby.
 - Zvláštní kapitolou především u staveb sloužících k rekreaci je výzdoba fasády „tradičními“ předměty, např. cepy, koly od vozu, chomouty, kovanými lucernami apod. I tyto někdy až směšné detaily mohou výrazně změnit vnější

vzhled stavby.

- Ostatními typy historického zdiva se v tomto výčtu nezabýváme, protože se v regionu nevyskytují. Podrobné technologické postupy, zejména při opravách výplní hrázděného zdiva nebo výměně a opravách roubení, je třeba konzultovat s odborníkem nebo najít v příslušné literatuře.

3. Stropy, klenby, schodiště, podlahy

- Tyto konstrukce se neprojevují ve vnějším vzhledu stavby a proto se jimi nebudeme podrobněji zabývat. Jejich popis a způsoby opravy jsou uvedeny v příslušné literatuře a většinou vyžadují odborný přístup, protože se jedná o nosné konstrukce s možnými statickými poruchami.

- ✓ Obecně lze říci, že pokud je to možné a po posouzení odborníkem, budeme upřednostňovat opravy či částečné výměny před náhradou celými novými konstrukcemi; budeme respektovat historické, ale mladší fáze v užití jednotlivých prvků a nebudeme je nahrazovat staršími typy. V případě nutné náhrady nového prvku je třeba vycházet z typologicky obdobných analogií v okolí.

4. Výplně otvorů

a) okna

- okna jsou výrazným detailem, který pomáhá spoluutvářet vnější podobu domu a zároveň podle typu a technologie zpracování včetně kování vypovídá o stáří stavby

Fig. 26: Osazení oken v roubené stěně (Mezná).

- oknům je třeba věnovat maximální pozornost při údržbě, protože rychle podléhají provoznímu a povětrnostnímu opotřebením

- ✓ Maximální snahou by mělo být zachování původních prvků jednotlivého okna, tj. rámu, křídla i kování. Při opravách je nutno zachovat všechny konstrukční detaily včetně odvodových žlábků, profilace křídla, zdobení rámu apod.
- ✓ Je-li nutno okno nahradit a je-li dochována předloha, provedeme kopii původního vzhledu či blízkým typem okna. Nové okno musí odpovídat velikostí, proporcemi, materiálem i detailním provedením.
- ✓ Pro zachování vzhledu stavby i historické věrnosti je dodržení hloubky zapuštění okenních rámu do zdi.
- ✓ Dochovaly-li se na starším objektu okna mladšího typu (např. s dělením ve tvaru T) spolu s dalšími úpravami fasády, není nutné měnit tyto prvky za repliky typově starší, protože odpovídají historickému vývoji domu.
- ✓ Ovšem okna nejmladší vývojové fáze, tj. pouze dvoukřídlá nebo bez dělení, je třeba nahradit okny více tabulkovými nebo alespoň nouzově rozdělit lištou umístěnou na vnější straně skla, která bude odpovídat profilem a barvou staršímu typu oken.
- ✓ Nová okna umísťujeme nejčastěji do zazděných dochovaných otvorů, případě při jejich umísťování vycházíme z tradičního členění fasády. Okna musí odpovídat svým členěním, profilací i velikostí stávajícím oknům.
- ✓ Jako nouzové řešení lze připustit u dvojítkových paletových oken členění pouze vnějšího křídla.
- ✓ U novostaveb lze použít i nové materiály, nejlépe eurookna s barvou, profilem i rozměry shodnými s původním typem oken. Je nutno dbát na zachování typu otevírání. Lze akceptovat pouze okna klasicky otevíraná.
- x Vzhledem k atypickému charakteru původních oken nelze ve většině případů použít tzv. okna typová ani novodobě řešené typy oken, ať už z hliníku, plastu či skleněných cihel.
- x U starších typů oken není vhodné a ani možné zdvojení zasklení. Toto je možno řešit v některých případech osazením nových prvků zevnitř stavby.
- ✓ Při zajištění bezpečnosti domu, tj. při osazování okenic či bezpečnostních mříží, je nutné vycházet z konkrétních místních podmínek. Jestliže okenice nejsou místním prvkem, působí na stavbě nepatřičně a rušivě. Ochranné mříže, stejně jako okenice, osazujeme v nutném případě pouze na vnitřní strany oken.

b) dveře a vrata

- Stejně jako okna jsou dveře a vrata spoluurčujícím prvkem vnější podoby stavby. Někdy patří k nejcennějšímu a dominantnímu prvku, který se projevuje ve fasádě. Podle způsobu konstrukce a provedení lze určit stáří stavby či vývojovou fázi, kdy byly osazeny.

Fig. 27: Skládané barokní dveře u výstavnější roubené stavby (Mezná).

- ✓ Ještě více než u oken budeme upřednostňovat opravu či výměnu jednotlivých prvků dveří či vrat, protože často obsahují složité ornamentální řezbářské prvky včetně kovářských prvků a jejich úplná náhrada v kopii by byla dražší než oprava.
- ✓ Důležité je zachování rámu dveří a dalších možných doplňků.
- ✓ Je-li nutno dveře vyměnit celé, použijeme přesnou kopii stávajících, nejsou-li dochovány, použijeme jako předlohu dveře, které se vyskytují na typově obdobných stavbách v okolí.
- ✓ Při změnách a opravách barvy respektujeme původní barevnost, buď dochovanou nebo tu, která se vyskytuje na stavbách v okolí. Nevhodné je použití lesklého průhledného laku a současné zdůrazňování kovářských prvků, zejména hřebů, černou barvou.
- ✓ U nových dveří a vrat volíme kopii stávajících včetně kovářských výrobků a zámků.
- x U vstupních dveří je nutné se vyvarovat prosklení, u mladšího typu dveří lze akceptovat prosvětlení nadsvětlíkem, jestliže se dochoval.
 - pro vlastní vrata platí stejná pravidla jako pro dveře
- ✓ Jejich součástí jsou i různě upravené vstupní brány či vstupní portály, mnohdy se složitými kamenickými nebo štukatérskými prvky. Odstraňování těchto prvků je nevhodné.
- ✓ Není-li pro nové dveře či vrata zachována v okolí vhodná předloha, volíme raději jednoduché neutrální řešení v dřevěném materiálu, např. jednoduchá vrata s širokými svislými prkny.

5. Hospodářské a technické stavby

- Tyto stavby jsou nedílnou součástí tradičního vzhledu usedlostí i celých sídel. Mají svůj svébytný charakter i krásu a podílí se na obrazu sídla.
- Těmito stavbami rozumíme především sýpky, stodoly, kolny, chlévy, ale také drobné stavby jako kurníky, sušárny na ovoce, studánky a studny, haltýře apod.

- Vzhledem k zásadní změně ve využívání původních staveb i s ohledem na to, že některé tyto stavby jsou značného objemu, který vyžaduje finančně náročnou údržbu (stodoly, kolny), dochází k jejich velkému a nevratnému úbytku.
- ✓ Snahou by mělo být najít takového využití a účelu, který by zachoval vnější charakter staveb a našel jim novou funkci.
- ✓ Při změně jejich využití a jejich rekonstrukcích je nezbytné zachování jejich vnějšího charakteru, zejména dodržení velikosti a rozmístění dveří, vrat, okenních otvorů, struktury a použití materiálů i jejich technologie.
- ✓ Pro jednotlivé části těchto staveb a jejich obnovu platí stejná pravidla, která byla uvedena pro stavby obytné.

6. Ploty, opěrné zdi, komunikace

- tyto prvky spoluvytvářejí vnější výraz stavby i jejího okolí
- v daném regionu mají svá specifika, zejména pokud jde o použité materiály a způsob jejich zpracování
- podle typu staveb se uplatňují i různé typy oplocení, které se liší převažujícími materiály i úrovní jejich zpracování
- u plotů a v některých případech i ohradních zdí se jako hlavní materiál uplatňuje pískovec opracovaný do podoby kvádrů sesazených na sucho s minimální spárou a individuálním na míru upraveným rozměrem jednotlivých prvků
- častá je také kombinace plačkového či lačkového plotu s podezdívkou z opracovaných pískovcových kvádrů nebo kombinace pískovcových sloupků z jednoho kusu a plačkových nebo lačkových výplní

Fig. 28: Méně vhodné řešení kombinace sloupků ze „stípaného“ betonu a lačkového plotu (Mezná).

Fig. 29: Regionálně tradiční řešení - podezdívka z pískovcových kvádrů a plačkový plot (Mezná).

- u objektů chudších vrstev se objevují i ploty pouze dřevěné
- výrazným a typickým prvkem jsou opěrné zdi a tarasy, v mnoha případech kombinované s dřevěným oplocením
- tyto zdi slouží k překonávání výškových rozdílů u různě upravených terénů, zejména u zahrad, silnic, cest a pěšin, u vodních nádrží apod.
- jsou zpracovány technikou opracovaných kvádrů sesazených na sucho s minimální spárou a individuálním na míru upraveným rozměrem jednotlivých prvků
- ✓ u hodnotných objektů i zachovaných celků je nutné zachování původního charakteru oplocení, zejména v rozsahu, rozměrech, materiálu, rytmizaci a členění jednotlivých polí, textury povrchu, technologie zpracování
- ✓ zejména je třeba dbát na texturu pískovcových kvádrů a jejich kladení bez širších maltových spár

Fig. 30: Opěrná zeď z místního materiálu při použití nevhodné technologie opracování a kladení (Mezná).

- x nepřípustné je uplatnění jiných, byť tradičních typů oplocení, které jsou v tomto regionu cizí (např. vysoké ohradní zdi skládané z polního kamene a kryté stříškou z pálených tašek)
- x rovněž nevhodné je kombinování různých typů oplocení a nebo jejich prvků, např. místní typ plotu zakončený stříškou z tašek
- ✓ zachovat stávající tradiční úpravu komunikací dlážděním, pískovcovými kvádry nebo čedičovým štětováním

Fig. 31: Kontrast tradičního zpevnění pískovcovými deskami a zámkové dlažby (Mezná).

Fig. 32: Tradičně zpevněná komunikace (Mezná).

- ✓ kde je to možné a odůvodněné, prosazovat obnovení této úpravy

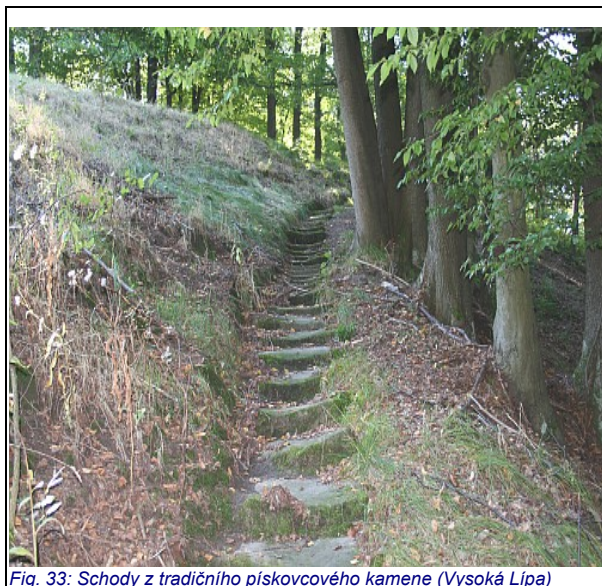

Fig. 33: Schody z tradičního pískovcového kamene (Vysoká Lípa)

- ✓ není-li možné prosadit u místních cest a pěšin tradiční dláždění nebo štětování, použít neutrální, pokud možno propustnou úpravu (např. vodou hutněná prosívka)
- x u tohoto typu komunikací nepřipustit „tvrdou úpravu“ živičným či betonovým povrchem

7. Úprava zahrad, okolí stavby a zeleň

- úprava zahrad a okolí stavby se podílí na celkovém vnějším výrazu objektu a jeho zapojení do širšího rámce sídla a krajiny

Fig. 34: Kombinace tradičního plaňkového plotu se stříhaným živým plotem z alochtonních dřevin (Mezná).

- ✓ jedním z kritérií udržení typického rázu venkovského sídla je i úprava zahrad a okolí stavby v jejich historické kontinuální podobě

Fig. 35: Úprava zahrady městského typu ve venkovské zástavbě (Mezná).

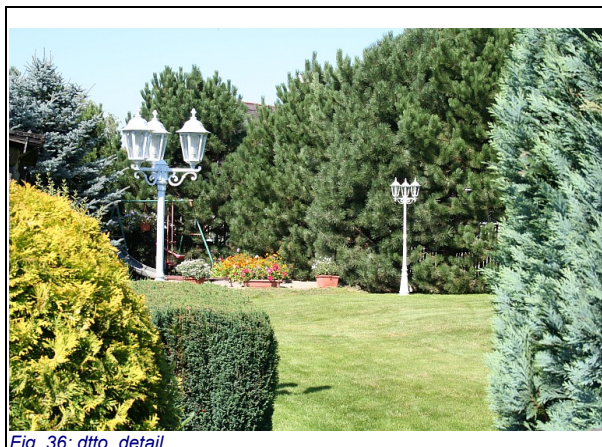

Fig. 36: dtto, detail.

- ✓ jde zejména o udržení rozsahu a charakteru výsadeb, vegetačního pokryvu. Nutností je dodržení dochovaného velikostního poměru mezi oplocenými zahradami a volnými prostranstvími.
 - význačným specifickým, které se mění podle urbanistického charakteru sídla, je velikost oplocených předzahrádek s užitkovými plodinami, kořením a v malé míře okrasnými květinami a hospodářsky využívané okolí domu, zejména louky, solitérní ovocné dřeviny nebo extenzivní neoplocené sady apod.

Fig. 37: Typické sady na okraji obce (Růžová).

Hodnocení krajinného rázu NP České Švýcarsko - Část 1. - urbanizované prostory

- ✓ změny, které budou prováděny v tomto členění i po malých částech, například oplocování celých obslužných pozemků náležejících k domu, oplocování sadů, neudržování sekaných luk, údržba soliterní zeleně apod., mohou zásadně změnit charakter a vnější výraz celého sídla nebo jeho části

Fig. 38: „Budníky“ v okolí staveb a nevhodné oplocení (Růžová).

Pro udržení tradičního charakteru okolí staveb je třeba dodržet tyto zásady:

- dodržení rozsahu oplocených a neoplocených pozemků
- dodržení charakteru výsadeb a způsobu údržby, zejména u volných pozemků

Fig. 39: Volný prostor humen navazující na zástavbu udržovaný pasením.

- vzrostlou soliterní zeleň, která je charakteristickým doprovodem staveb a podílí se často i na siluetě celého sídla, odstraňovat jen v odůvodněných a nezbytných případech

Fig. 40: Vzrostlá zeleň se podílí na celkovém charakteru sídla.

- smýcenou zeleň nahrazovat novými výsadbami stejného či obdobného druhu (nejlépe v časovém předstihu)
- u stávající zeleně provádět údržbu, prořezávky a udržovat okolí stromu
- u ovocných dřevin upřednostňovat místní odrůdy
- nové náhradní výsadby ovocných dřevin provádět pouze vysokokmeny
- zachovat charakter oplocení, tzn. materiálem, rozměry, způsobem zpracování atd.
- zachovat a obnovovat tradiční úpravy okolí domu a veřejných prostranství jak v materiálu různých stavebních úprav (opěrné zídky, tarasy apod.) tak ve způsobu jejich zpracování
- u výsadeb v zahradách i veřejných prostranstvích používat pouze místní druhy stromů a keřů (v případě zahrad i tradičně zdomácnělé), vystríhat se použití jehličnanů, rododendronů apod.
- nepoužívat prvky mobiliáře, které barvou, charakterem, materiálem neodpovídají výrazu stavby a jeho okolí, např. lucerny, venkovní osvětlení, venkovní grily a udírný apod.

Fig. 41: Nevhodný prvek venkovské zahrady (Jetřichovice).

- nepoužívat v exponovaných územích rušivé drobné zahradní stavby nebo pokud je to možné, přizpůsobit je tvaru a výrazu v místě používaných hospodářských staveb. Jedná se hlavně o použití altánů, venkovních sezení, bazénů, stání pro automobil apod.

Fig. 42: Nevhodné řešení hospodářských staveb v okraji zástavby (Růžová).

Fig. 43: Nevhodně řešený výraz hospodářské stavby (Růžová).

- u výsadeb všeho druhu dbát na prostorové měřítko, nezahlcovat prostor (méně je více)
- u zahradních úprav zejména architektonicky kvalitních objektů dbát na to, aby objekt zůstal hlavním prvkem a nebyl přerušen, např. estetickým ztvárněním zahrady s přemírou květinových záhonů, okrasných keřů apod.
- zachovat a udržovat u objektů i na veřejných prostranstvích drobné prvky sakrální nebo technické architektury (boží muka, studny, studánky, haltýře apod.).

Foto: Roman Bukáček

© 2005 – 2006 Studio B&M

Literatura:

- Frolec, V., Vařeka, J.: Lidová architektura. SNTL-Nakladatelství technické literatury, Praha 1983.
- Hájek, V. a kol.: Lidová stavení. Opravy a úpravy. Grada publishing, Praha 2001, 2003.
- Kučová, V., Bureš, P.: Principy péče o lidové stavby. Státní ústav památkové péče, Praha 1999.
- Mencl, V.: Lidová architektura v Československu. Academia, Praha 1980.
- Škabrada, J.: Lidové stavby. Architektura českého venkova. Argo, Praha 1999.
- Voděra, S., Škabrada, J. : Jihočeská lidová architektura. Jihočeské nakladatelství České Budějovice, 1986.
- Procházka, A., Lukešová, M.: Pravidla pro stavby v CHKO Třeboňsko. SCHKO Třeboňsko, 2004.
- Knopp, A. a kol.: Vesnice. Stavby a krajina mají svůj řád. Brno 1994.
- Sýkora, J.: Venkovský prostor. ČVÚT, Praha 1998.
- Bílek, L.: Vesnice českého ráje. SCHKO Český ráj, 2004.
- Menhert, A., Menhert, F., Kolbe, B.:Sachsisches Land-Bilderbuch. Freistaat, Sachsen. Staatsministerium fur Landwirtschaft, Ernährung und Forsten, 1995.

Obsah

Zásady péče o objekty lidové architektury v NP České Švýcarsko.....	2
Principy péče dle jednotlivých konstrukcí lidových staveb.....	2
1.Střecha a krov.....	2
2.Stěny a povrchové úpravy.....	10
3.Stropy, klenby, schodiště, podlahy.....	16
4.Výplně otvorů.....	17
5.Hospodářské a technické stavby.....	19
6.Ploty, opěrné zdi, komunikace.....	20
7.Úprava zahrad, okolí stavby a zeleň.....	22
Pro udržení tradičního charakteru okolí staveb je třeba dodržet tyto zásady:.....	24